

Magdalena Solska

Universität Regensburg

Litwa, Łotwa, Estonia**Wprowadzenie**

Jednym z najważniejszych wyzwań dla odradzających się państw bałtyckich pod koniec lat 80. była trudna spuścizna ponadczterdziestoletniej przynależności do Związku Radzieckiego. W wyniku masowych deportacji rdzennej ludności Estonii, Łotwy i Litwy, a także napływu rosyjskojęzycznych sił roboczych w celu industrializacji krajów, ich złożoność etniczna uległa radykalnej zmianie. Podczas gdy w roku 1935 77% ludności Łotwy stanowili Łotysze, ich liczba zmniejszyła się do 52% w roku 1989¹. Podobna zmiana nastąpiła w społeczeństwie estońskim, w skład którego w 1934 roku wchodziło 88% Estończyków, natomiast w 1989 roku już tylko 62%. Jedynie w społeczeństwie litewskim proporcja Litwinów pozostała niezmiennie na poziomie ok. 80%. W rezultacie zmieniła się także liczebność rdzennej społeczności w organach władzy, jednocześnie językiem elit rządzących jak też komunikacji społecznej stał się rosyjski. Odzyskanie własnej państwowości stanowiło więc warunek ochrony języka i kultury narodowej. O wyjściu ze Związku Radzieckiego, przewycięzeniu komunizmu, a także sukcesywnie i konsekwentnie przeprowadzanych reformach zadecydowała tożsamość narodowa Bałtów, ich nieodłączne poczucie przynależności do Europy. Ważnym argumentem w negocjacjach z Moskwą była debata historyczna dotycząca nieprawomocnego wcielenia owych krajów do Związku Radzieckiego na podstawie układu Ribbentrop-Mołotow i związanej z tym faktem „nielegalnej okupacji”². Co więcej, kraje Europy Zachodniej wraz z USA nigdy nie uznały włączenia państw bałtyckich do ZSRR. *De jure* Estonia, Litwa i Łotwa przez 50 lat władzy komunistycznej podlegały prawu międzynarodowemu, stąd też idea przywrócenia państwowości z okresu międzywojennego oraz „powrót do Europy” jako motywy wiodące transformacji ustrojowej.

¹ A. Steen, *Accessioning Liberal Compliance? Baltic Elites and Ethnic Politics under international Conditions*, “International Journal on Minority and Group Rights” 2006, vol. 13, s. 192.

² V. Pettai, *Definitions and Discourse: Applying Kymlicka's Models to Estonia and Latvia*, [w:] *Can liberal pluralism be exported? Western political theory and ethnic relations in Eastern Europe*, ed. W. Kymlicka, M. Opalski, Oxford University Press, Oxford 2002.

Wyżej opisana sytuacja etnopolityczna ukształtowała więc dominujący dyskurs, którego podstawę stanowił podział społeczny między narodem tytularnym a „nielegalnymi imigrantami”, „ludnością skolonizowaną a kolonizatorami”³. Wyrazicielami tej politycznej dychotomii od roku 1989 były dwa ruchy propagujące odmienne wizje wyjścia z komunizmu. Pierwszy z nich posługiwał się argumentami legalistycznymi, reprezentowany był przez Komitety Obywatelskie i partie niepodległościowe dominujące w Estonii i na Łotwie. Komitety te, kierujące się ideą restauracji republik sprzed 1940 roku, przeprowadziły rejestrację obywateli z okresu międzywojennego, a także ich potomków⁴. Wprawdzie ruch nie propagował treści nacjonalistycznych czy skierowanych przeciw dominującej rosyjskiej grupie etnicznej, to jednak wykluczał sporą część tej społeczności z procesu politycznego. Opierając się na argumentach prawnych, miał raczej charakter proceduralny niż celowo restrykcyjny⁵.

Z drugiej zaś strony we wszystkich trzech krajach pojawił się umiarkowany Front Narodowy zrzeszający nie tylko opozycję, lecz także członków Partii Komunistycznej i część mniejszości etnicznej. Fronty Narodowe obiecały równouprawnienie mniejszości i „opcję zero”⁶ po odzyskaniu niepodległości. W świetle tych deklaracji można zrozumieć rozczarowanie i w końcu dezorientację „sowieckich imigrantów” wobec późniejszych restrykcyjnych procedur naturalizacyjnych.

Jednocześnie jedna trzecia społeczności rosyjskojęzycznej w Estonii i na Łotwie czynnie uczestniczyła w działaniach promoskiewskich Interfrontów, organizacji przeciwstawiających się odzyskaniu niepodległości tych państw, co wzmogło nieufność i oskarżenia o nielojalność wobec niepodległych państw. Co więcej, członkowie nomenklatury oraz radzieckich sił zbrojnych przyjęli głównie obywatelstwo rosyjskie, wielu pozostało lojalnych wobec Moskwy i podważało prawomocność państwowości narodów bałtyckich.

Pojawia się pytanie, dlaczego transformacja systemowa przebiegła pokojowo i nie doszło do konfliktów na tle etnicznym, szczególnie że istniały ku temu przesłanki nie tylko strukturalne, lecz także geopolityczne. Podczas gdy mniejszość rosyjskojęzyczna zamieszkiwała głównie północno-wschodnie miasta Estonii: Narwę, Kohtla-Järve i Sillamäe, na Łotwie stanowiła większość we wszystkich większych miastach kraju. Na Litwie z kolei mniejszość polska ze względów historycznych usytuowana jest przede wszystkim we wschodnim rejonie i na Wileńszczyźnie. Poza tym stacjonowanie armii sowieckiej na tych terenach do 1994 roku wzmocniało poczucie zagrożenia wśród Bałtów⁷.

---

³ G. Smith, *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands. The Politics of National Identities*, Cambridge University Press, Cambridge 1998.

⁴ V. Pettai, K. Hallik, *Understanding process of ethnic control: segmentation, dependency and co-optation in post-communist Estonia*, „Nations and Nationalism” 2002, vol. 8, no 4, s. 509.

⁵ Ibidem, s. 511.

⁶ Automatyczne nadanie obywatelstwa wszystkim stałym mieszkańcom kraju.

⁷ J. Bernier, *Nationalism in Transition: Nationalising Impulses and International Counterweights in Latvia and Estonia*, [w:] *Minority nationalism and changing international order*, ed. J. Keating, J. McGarry, Oxford University Press, Oxford 2001.

Ponieważ większość partii etnicznych⁸ wywodzi się z Interfrontów, organizacji sprzeciwiających się odzyskaniu niepodległości przez Litwę, Łotwę i Estonię, nasuwa się pytanie, jak ugrupowania te odnalazły się w demokratyzującym się państwie. Interesujący jest również fakt, iż partie etniczne wciąż obecne są na Łotwie i Litwie, natomiast w Estonii nie odgrywają już tak poważnej roli.

Na początku przedstawiony zostanie kontekst powstawania partii etnicznych, ich rozwój oraz profil ideologiczny. Następnie omówiona zostanie rola w systemie partyjnym rozumianym jako rywalizacja międzypartyjna, szczególnie na poziomie narodowym. Ponieważ partie działające na Łotwie i Litwie zdołały uzyskać miejsca w Parlamencie Europejskim, poruszona zostanie także ich rola w propagowaniu interesów mniejszości etnicznych na forum europejskim.

Regulacje prawne

Kraje bałtyckie różnią się pod względem restrykcyjności procedur naturalizacyjnych. W Estonii konstytucja uchwalona w 1992 roku uznała za swoją podstawę prawną Deklarację Niepodległości z 1918 roku, konstytucję z 1938 roku oraz wyniki referendum niepodległościowego. Ustawa zasadnicza określa m.in. warunki przyjęcia obywatelstwa państwowego. Wymagany jest co najmniej dwuletni pobyt w kraju, znajomość języka, a także podpisanie przysięgi lojalności wobec państwa. Mniejszości narodowe otrzymały autonomię kulturową, a nie-obywatele mają prawo do głosowania w wyborach lokalnych⁹. Podczas gdy w Estonii udało się uchwalić konstytucję przed pierwszymi wyborami parlamentarnymi po odzyskaniu niepodległości, na Łotwie takie porozumienie nie miało miejsca. Przyjęto jedynie ustawę o przywróceniu państwowości z 1940 roku i co za tym idzie prawo do głosowania dla ówczesnych obywateli i ich potomków. Natomiast prawo regulujące procedurę naturalizacyjną zostało uchwalone dopiero w roku 1994 i było znacznie bardziej restrykcyjne od estońskiego. Wymagało 16-letniego pobytu na terenie Łotwy, znajomości języka państwowego, dostarczenia dowodu legalnego źródła dochodu. Dawni wojskowi armii radzieckiej zostali wykluczeni z możliwości ubiegania się o obywatelstwo. Największe kontrowersje wzbudziło wprowadzenie rocznych kwot przyznawania obywatelstwa w celu zmiany sytuacji demograficznej kraju¹⁰.

Powyższe decyzje doprowadziły do przejęcia władzy przez etnicznych Estończyków i Łotyszy, co nie byłoby możliwe bez legalistycznej drogi odbudowy państwa. Jego legitymizacja i reprezentatywność pozostają jednakże kwestią

---

⁸ Termin „partia etniczna” nie jest ścisły, ponieważ żadna z omawianych partii nie reprezentuje *stricte* jednej grupy etnicznej. W swoich programach kładą one nacisk na ochronę praw człowieka i praw nie-obywateli w tych krajach. Natomiast nie-obywatele rzeczywiście należą do mniejszości rosyjskojęzycznej.

⁹ P. Järve, *Estonian Citizenship: Between ethnic preferences and democratic obligations*, [w:] *Citizenship Policies in the New Europe*, ed. R. Bauböck, B. Perching, W. Sievers, Amsterdam University Press, Amsterdam 2007, s. 44 i nast.

¹⁰ K. Kruma, *Checks and balances in Latvian nationality policies: National agendas and international frameworks*, [w:] *Citizenship Policies...*, s. 69.

sporną. Po wyborach parlamentarnych w 1992 roku w Estonii wszyscy w liczbie 101 posłowie w nowym Riigikogu byli Estończykami. Po wyborach w 1993 roku na Łotwie 90% posłów w Saeima było Łotyszami¹¹. Legalizm przyczynił się więc do swoistego zamrożenia podziału politycznego wzdłuż linii etnicznej. Na Litwie natomiast wszyscy mieszkańcy mogli otrzymać obywatelstwo bez względu na narodowość i czas pobytu na terenie kraju¹².

Nowy konserwatywny rząd wybrany po wyborach do parlamentu estońskiego przyjął kurs radykalnych reform gospodarczych i politycznych, które zaowocowały szybkim wzrostem gospodarczym pod koniec lat 90. i poprawą warunków materialnych, na Łotwie natomiast brak konsensusu pomiędzy elitami spowodował opóźnienia w ustawodawstwie i większą mobilizację ugrupowań etnicznych.

Rozwój i funkcjonowanie partii etnicznych

Ze względu na restrykcyjne ustawy o nadawaniu obywatelstwa i regulujące status języka, wielu obserwatorów określa Łotwę i Estonię mianem „etnicznych demokracji”¹³. Ewolucję relacji pomiędzy narodem tytularnym a mniejszością etniczną można też określić formułą Hirschmana „wyjście”, „głos” i „lojalność”¹⁴, a znaczenie tych opcji dla zachowania mniejszości etnicznej zmieniało się wraz z instytucjonalizacją systemu partyjnego. Rosjanie mieli swoją „zewnętrzną ojczyznę”¹⁵, właściwie pierwsze rządy zarówno na Łotwie jak i w Estonii liczyły na powrót sowieckich imigrantów do Federacji Rosyjskiej („wyjście”), oferując im nawet pomoc finansową¹⁶. Z jednej strony, zarówno wprowadzenie kwot naturalizacyjnych na Łotwie, jak także przyjęcie Prawa o cudzoziemcach¹⁷ w Estonii wzbudziło niepewność i dezorientację społeczności rosyjskojęzycznej.

Podporządkowanie się organizacjom międzynarodowym uwiarygodniło i wzmocniło pozycję krajów bałtyckich. Należy pamiętać, iż misja OBWE w Estonii i na Łotwie niejako chroniła kraje przed powtarzającymi się werbalnymi atakami Rosji dotyczącymi „łamania praw mniejszości narodowych”, „czystki etnicznej” czy

¹¹ V. Pettai, *Estonia and Latvia: International Influences on Citizenship and Minority Integration*, [w:] *International Influences on Democratic Transition in Central and Eastern Europe*, ed. A. Pravda, J. Zielonka, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 264.

¹² Szczegółowe zapisy dostępne są w: K. Kruma, *Lithuanian nationality: Trump card to independence and its current challenges*, [w:] *Citizenship Policies...*

¹³ G. Smith, *Nation-building...*

¹⁴ A. O. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*, Harvard University Press 1970.

¹⁵ Koncept zewnętrznej ojczyzny pochodzi od Brubakera: R. Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.

¹⁶ G. Smith, *Nation-building...*, s. 6.

¹⁷ Ibidem.

też „kolejnego apartheidu”¹⁸. Misje dostarczały raporty na temat relacji między grupami etnicznymi, a negocjacje prowadzone na ich forum doprowadziły do wycofania się wojsk radzieckich z terytoriów Estonii i Łotwy w 1994 roku¹⁹.

Interwencje Wysokiego Komisarza OBWE Maxa van der Stoela przyczyniły się do liberalizacji procedur naturalizacyjnych na Łotwie. Wprowadzone w 1994 roku kwoty zostały zastąpione systemem okienkowym, gdzie długość pobytu na Łotwie decydowała o pierwszeństwie ubiegania się o obywatelstwo. W Estonii wprawdzie nigdy nie było ograniczeń co do liczebności nadań obywatelstwa w ciągu roku, niemniej jednak w 1993 roku pod rządami konserwatywnej partii Ojczyzna (Pro Patria) uchwalono Prawo o cudzoziemcach, na mocy którego wszyscy nie-obywatele mieli złożyć podanie o ponowne pozwolenie na pozostanie w kraju w przeciągu roku. Prawo to zdaniem obserwatorów miało raczej zachęcić do emigracji. W odpowiedzi rady miast Narwy i Sillamäe zorganizowały referenda dotyczące narodowo-terytorialnej autonomii tego regionu. Konflikt między rządem centralnym a władzami lokalnymi został rozwiązany dzięki pośrednictwu Maxa van der Stoela, który zaproponował nowelizację ustawy. Wprawdzie referenda rzeczywiście się odbyły, lokalne władze zgodziły się na uwzględnienie wyroku Sądu Najwyższego o ich prawomocności. Sąd wydał wyrok o niezgodności referendów z konstytucją i na tym etapie konflikt został zażegnany²⁰.

W roku 1998 po żmudnych debatach sejmowych Riigikogu i Saeima pod naciskiem OBWE i EU przyjęły prawo automatycznego nadania obywatelstwa dla dzieci urodzonych w rodzinach nie-obywateli²¹.

Estonia: od segmentacji do kooptacji

Przywrócenie obywatelstwa sprzed 1940 roku nie tylko miało zachęcić do emigracji, lecz także podzieliło społeczność rosyjskojęzyczną na obywateli republiki, nie-obywateli oraz obywateli Federacji Rosyjskiej. Tego rodzaju segmentacja oczywiście osłabiła potencjał mobilizacyjny mniejszości etnicznej.

Kolejnym czynnikiem była swoista prawicowo-liberalna konstelacja partii politycznych po pierwszych wyborach parlamentarnych w odrodzonym państwie estońskim w 1992 roku i związana z tym konsekwentna polityka reform gospodarczych i społecznych. W odróżnieniu od Łotwy, parlament estoński przyjął ustawę o obywatelstwie i procedurze naturalizacji już w 1992 roku wraz z przywróceniem

---

¹⁸ N. Muiznieks, *Government Policy and the Russian Minority*, [w:] *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. N. Muiznieks, Latvijas Universitāte, Riga 2006, s. 11.

¹⁹ V. Pettai, *Estonia and Latvia: International Influences...*, s. 265 i nast.

²⁰ Według Roba Zaagmana był to najpoważniejszy konflikt na tle etnicznym w krajach bałtyckich – R. Zaagman, *Conflict Prevention in the Baltic States: The OSCE High Commissioner on National Minorities in Estonia, Latvia and Lithuania*, European Centre for Minority Issues, Flensburg 1999.

²¹ J. Kelley, *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*, Princeton University Press, Princeton 2004.

konstytucji z 1938 roku. Nadanie praw do głosowania w wyborach samorządowych jak również autonomia kulturowa mniejszości narodowych przyczyniły się do znacznej neutralizacji mniejszości rosyjskiej. Poza tym sytuacja ekonomiczna była o wiele lepsza niż w Rosji, co skłoniło Rosjan do pozostania w kraju, nawet mając status bezpaństwowca²².

Mimo iż ustawa o języku państwowym uprzywilejowała język estoński, w regionach zamieszkałych przez mniejszość etniczną język rosyjski mógł być używany w urzędach. Przykładowo w Narwie ok. 80% ludności nie знаło estońskiego i zaledwie 7% mieszkańców automatycznie otrzymało obywatelstwo²³. Mimo to w wyborach lokalnych w 1993 roku wygrały lewicowe ugrupowania lokalne, ale nie opowiadające się za secesją: Demokratyczna Partia Pracy, Centrum Związków Zawodowych, Społeczeństwo Estońskie. We wczesnych latach 90. społeczność rosyjska reprezentowana była przez Zjednoczoną Partię Ludową (EÜRP), Rosyjską Partię Estonii (VEE), a także Partię Rosyjskiej Jedności, w ten sposób zapewniając „głos” społeczności etnicznej na poziomie państwowym²⁴. W roku 1995 trzy partie zawiązały blok partii mniejszości rosyjskiej Naszym domem jest Estonia (MKE) i zdobyły 6 mandatów poselskich. Blok ten przetrwał przez kolejne 3 lata, mimo odśrodkowych dążeń VEE do zaostrzenia polityki ochrony praw mniejszości rosyjskiej. W roku 1999 partia wystartowała sama²⁵, a blok koalicyjny stworzyły Zjednoczona Partia Ludowa, Partia Rosyjskiej Jedności oraz Socjaldemokratyczna Partia Pracy, wywodząca się z Komunistycznej Partii Estonii. Koalicja znowu zdołała wejść do parlamentu, jednakże postępujący rozłam w latach 1999–2001 skłonił jej przewodniczącego Sergieja Ivanova do stworzenia własnej partii, Rosyjsko-Bałtyckiej Partii Estonii (VBEE). Usytuowana w Tallinie partia dążyła do zatarcia etnicznego podziału oraz rozpoczęcia współpracy z Partią Reform (ER) na bazie wspólnych liberalnych poglądów. Rok później VBEE zdołała wejść do rady miejskiej stolicy i stworzyć koalicję nie tylko z Partią Reform, lecz także z konserwatywną partią Ojczyzna (Pro Patria). Ivanov odzegał się także od związków z Rosją, wspominając o odrębnej, bałtyckiej drodze rozwoju miejscowych Rosjan, określił ugrupowanie jako centrowe, liberalne, skierowane do młodych wykształconych Rosjan i biznesmenów. Wspierał także wejście Estonii do NATO i Unii Europejskiej. Jednakże w 2002 roku

---

²² Zarówno w Estonii jak i na Łotwie społeczność etniczna oceniła, że kraje te gwarantują lepszy poziom życia i perspektywy rozwoju gospodarczego, są także bardziej pozytywne. R. Rose, *Conflict or compromise in the Baltic States? What do the peoples there think?* Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde 1994, s. 15. Podobne wyniki i wnioski dotyczące politycznej integracji rosyjskojęzycznej mniejszości wyciągają J. Linz, A. Stepan, *Problems of democratic Transition and Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, London 1996.

²³ M. Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition...*, s. 194.

²⁴ D. Budryte, *Taming Nationalism? Political community-building in the post-soviet Baltic States*, Aldershot, Ashgate 2005.

²⁵ Partia Rosyjska opowiadała się za nadaniem językowi rosyjskiemu statusu drugiego języka państwowego w kraju, pozycja nie do przyjęcia dla większości Estończyków i partii prawicowych. D. Budryte, *Taming Nationalism...*, s. 76.

po ostrej krytyce z własnych szeregów obwiniających go o zbytne ustępstwa wobec partii prawicowych i odejście od głównych założeń ideowych, Ivanov pozbawiony został przewodnictwa partii.

Wpływ partii etnicznych zaniknął w kolejnych wyborach parlamentarnych. Społeczność etniczna oddaje głosy na Partię Centrum pod przewodnictwem Edgara Savisaara lub też liberalną Partię Reform²⁶ z racji ich poparcia dla „opcji zero”, czyli automatycznego nadania obywatelstwa wszystkim mieszkańcom Estonii²⁷. Ze względu na komunistyczną przeszłość oraz aferę z nagrywaniem spotkań z liderami innych partii, Savisaar uważany jest za „czarną owcę” estońskiej polityki. Mówi się jest nawet o swoistym podziale między nim a resztą partii politycznych²⁸. Być może dlatego też wzbudza sympatię często izolowanej z życia politycznego mniejszości etnicznej.

Łotwa: dwa systemy partyjne w jednym państwie?

Rosjanie łotewscy w porównaniu z estońskimi stanowią dość zróżnicowaną grupę etniczną, część z nich osiadła jeszcze przed wojną, dlatego też 38% rosyjskojęzycznej mniejszości automatycznie zostało obywatelami Łotwy²⁹. Jednakże podobny stosunek do gospodarki i spraw socjalnych miesza się z odmienną percepcją polityki bezpieczeństwa, interpretacją faktów historycznych, opinią na temat kryteriów nadawania obywatelstwa, pozycją języka rosyjskiego.

Ponieważ pod względem liczebnym rosyjskojęzyczna społeczność dominowała w każdym większym łotewskim mieście, nie mogła się ona pogodzić z rolą mniejszości narodowej. Uczucie dominacji spotęgowane było powszechnym posługiwaniem się językiem rosyjskim oraz obecnością rosyjskojęzycznej infrastruktury: szkół, kościołów, programów telewizyjnych i prasy³⁰. Brak otwartego konfliktu nie oznacza, że mniejszość rosyjska pozostała zupełnie bierna. Najważniejsze etniczne partie polityczne na Łotwie mają różną genezę. Łotewska Partia Socjalistyczna (LSP) i Równouprawnienie rozwinęły się z promoskiewskich Interfrontów. Narodowa Partia Zgody (TSP) skupia umiarkowanych polityków należących niegdyś do Frontu

---

²⁶ Właśnie z ramienia tych dwóch partii w parlamencie zasiadają posłowie rosyjskojęzyczni K. Kallas, *Political Participation of National Minorities in Decision-making Process: Cases of Estonia and Latvia*, Institute of Baltic Studies, Luty 2008, http://www.niton.sk/documents/2-538-5241-kristina_kallas_iii.pdf

²⁷ A. Lieven, *The Baltic Revolution*, Yale University Press, New Haven 1993.

²⁸ V. Pettai, *Understanding politics in Estonia. The limits of tutelary transition, Pathways: A Study of Six Post- Communist Countries (69–97)*, ed. L. Johannsen, K. Hilmer Pedersen, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2009.

²⁹ W Estonii zaledwie 15% mniejszości etnicznej mogło automatycznie przyjąć obywatelstwo w 1992 r. M. Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, Lanham, University Press of America 2001, s. 195.

³⁰ M. Golubeva, I. Kazoka, A. Rozukalne, *Shrinking Citizenship: Analytical Report on the Monitoring of Printed Media, Parliamentary Debates and Legislative Initiative concerning Civic Participation in Latvia*, Providus: Centre For Public Policy, (<http://www.providus.lv/public/26598.html>).

Narodowego Tautas Fronte opowiadającego się za niepodległością kraju. Te organiczne różnice nie przeszkodziły jednak ugrupowaniom w zbudowaniu koalicji O Prawa Człowieka w Zjednoczonej Łotwie (PCTVL) w 1998 roku i funkcjonowaniu jako zwartej opozycji wobec coraz bardziej podzielonej prawicy do 2005 roku, kiedy to Łotewska Partia Socjalistyczna i Narodowa Partia Zgody stworzyły Centrum Zgody (SC).

W latach 1988–1990 Interfront wspierany przez Moskwę skupiał „beton” komunistyczny zwalczający niepodległość Łotwy. Lider tej formacji Alfreds Rubiks, były sekretarz Partii Komunistycznej, jest obecnie eurodeputowanym z ramienia SC oraz przewodniczącym Łotewskiej Partii Socjalistycznej. Łotewska Partia Socjalistyczna była reprezentowana w Saeima VI kadencji (1995–1998) przez 5 posłów, w Saeima VII kadencji (1998–2002) zdobyła 4 mandaty, a w Saeima VIII kadencji 5 mandatów z ramienia PCTVL³¹.

Partia ta w swym programie występuje za równouprawnieniem społeczności łotewskiej i rosyjskojęzycznej (budową unitarnego państwa wielonarodowego), w tym za nadaniem obywatelstwa wszystkim mieszkającym na Łotwie w dniu 4 maja 1990 roku, czyli zdecydowanie opowiada się za „opcją zero”. Odrzuca też jednoznaczną ocenę spuścizny ZSRR, jaką propagują władze łotewskie, nawołuje do odnowienia publicznej własności części zasobów przemysłowych, opowiada się za podatkiem progresywnym, a także przywróceniem monopolu rządowego na sprzedaż alkoholu i wyrobów tytoniowych oraz regulacją wymiany walut³². Ugrupowanie to było przeciwne wstąpieniu Łotwy do NATO i Unii Europejskiej, natomiast w ramach polityki historycznej obchodzi Święto Pracy, Dzień Zwycięstwa (9 maja), wyzwolenie miast Łotwy spod okupacji nazistowskiej, kultywuje pamięć o tzw. Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej 1941–1945 oraz walce partyzantów sowieckich o „oswobodzenie kraju”. Odrzuca więc postulat partii łotewskich o nielegalnej okupacji Łotwy przez Związek Radziecki. Jej elektorat stanowi starsza społeczność rosyjskojęzyczna, o niższych dochodach. Partia liczy ok. 1500 członków³³.

Część radykalnych członków zdelegalizowanej 10 września 1991 roku Komunistycznej Partii Łotwy założyła ruch społeczny Równouprawnienie, którego przewodniczącą została Tatiana Zdanok, reprezentantka Interfrontu w parlamencie w latach 1990–1992. Członkowie ruchu byli najbardziej żarliwymi krytykami procesów politycznych odbudowy narodu i państwa łotewskiego. Opowiadali się za bezwarunkowym przyznaniem obywatelstwa wszystkim mieszkańcom kraju i poprawą stosunków z Rosją, przeciwstawiali się integracji z UE i NATO. W 2003 roku Równouprawnienie zmodyfikowało swój program polityczny i ogłosiło wsparcie dla członkostwa Łotwy w UE oraz dla liberalnej polityki gospodarczej. Program

---

³¹ Wyniki wyborów parlamentarnych i samorządowych na Łotwie dostępne są na stronie internetowej Łotewskiej Krajowej Komisji Wyborczej: <http://web.cvk.lv>

³² J. Ikstens, *Eastern Slavic Political Parties in Latvia*, [w:] *Latvian-Russian Relations. Domestic and International Dimensions*, ed. N. Muiznieks, Latvijas Universitate, Riga 2006, s. 48 i nast.

³³ *Ibidem*, s. 48.

ten został później przejęty przez PCTVL. Większość elektoratu koalicji stanowią mieszkańcy regionu Łatgalii, a także dużych miast. PCTVL jest popularna wśród młodych wyborców i klasy średniej. Według dostępnych informacji partia liczy 500 członków³⁴.

Umiarkowana społeczność etniczna poparła w 1988 roku Narodowy Front Tautas Fronte, jednak jego postępująca radykalizacja skłoniła ich w stronę Partii Zgody Narodowej założonej przez Janisa Jurkansa z umiarkowanej frakcji Frontu, opowiadającego się za liberalnym prawem nadawania obywatelstwa oraz poprawą stosunków z Rosją.

W odróżnieniu od LSP i Równouprawnienia, Jurkans i Partia Zgody popierała niepodległość Łotwy angażując się w działalność Frontu Narodowego. W latach 1990–1992 Jurkans pełnił funkcję ministra spraw zagranicznych, został jednak zmuszony do rezygnacji ze względu na odmienne poglądy na politykę obywatelstwa, poważne opóźnienia legislacyjne³⁵. Dlatego też przed wyborami w 1993 Jurkans stworzył własną partię: Zgoda dla Łotwy – odrodzenie gospodarki narodowej, która zdobyła 13 miejsc w parlamencie. Jego wyborcy to głównie rosyjskojęzyczna społeczność z południowowschodniej prowincji Łatgalii. Dzięki tej partii po pierwszych wyborach parlamentarnych w niepodległej Łotwie w Saeima zasiadało 12 nie-Łoty-szy, podczas gdy w Estonii nikt z etnicznej mniejszości nie zdobył mandatu.

Partii Jurkansa przyświecały dwa cele: natychmiastowe przyjęcie zliberalizowanego prawa nadawania obywatelstwa oraz ustaw gwarantujących socjalne i gospodarcze prawa dla nie-obywateli. Warunki naturalizacji powinny obejmować 10-letni pobyt na terenie Łotwy, podstawową znajomość łotewskiego i lojalność wobec konstytucji. Program przypominał założenia zwycięskiej partii Łotewska Droga (LC), obydwie partie opowiedziały się przyspieszeniem procesu naturalizacji. W parlamencie V kadencji Zgoda dla Łotwy współpracowała z koalicją rządową w zakresie polityki wobec mniejszości. Obie partie głosowały za usunięciem ograniczeń liczby przeprowadzanych procedur rocznie (kwoty), na podstawie kompromisu udało im się także przeforsować Prawo o statusie byłych obywateli ZSRR, zapewniające wydawanie paszportów dla rezydentów w kraju nie mających obywatelstwa. Partia ta (następnie zmieniła nazwę na Partię Zgody Narodowej) jako jedyna publicznie nie popierała automatycznego nadania obywatelstwa wszystkim mieszkańcom Łotwy. Po wyborach parlamentarnych w 2002 roku przyjęła profil socjaldemokratyczny, co pozwoliło jej włączyć się do platformy politycznej Centrum Zgody. Ugrupowanie wzywa do przyznania prawa do głosowania w wyborach samorządowych dla nie-obywateli i zwiększenie liczby przedmiotów nauczanych w języku rosyjskim. Partia liczy ok. 1500 członków, jej elektorat to głównie społeczność rosyjskojęzyczna, z wyższym wykształceniem i lepszymi zarobkami, mieszkańcy największych miast Łotwy³⁶.

---

³⁴ Ibidem, s. 47 i nast.

³⁵ M. Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition...*, s. 176.

³⁶ J. Ikstens, *Eastern Slavic Political Parties...*, s. 47.

Podsumowując, mniejszość rosyjskojęzyczna reprezentowana jest przez dwa główne bloki: PCTVL oraz Centrum Zgody. PCTVL w wyborach w 1998 roku zdobyła 16 miejsc, pozostając od tamtej pory w opozycji do centroprawicowych rządów. Cztery lata później odnotowała drugi wynik w kraju otrzymując 25 mandatów. Mimo odejścia LSP w roku 2003, rok później PCTVL zdobyła 10,66% głosów w wyborach do Parlamentu Europejskiego, co przełożyło się na jeden mandat dla Tatiany Zdanok. Sukces ten posłanka powtórzyła w roku 2009. W PE partia związana jest z frakcją zielonych i regionalistów. Sama Zdanok wzbudza głębokie kontrowersje. Jako działaczka Interfrontu opowiedziała się za pozostaniem Łotewskiej SSR w ZSRR. Ze względu na jej członkostwo w Partii Komunistycznej nie została dopuszczona do udziału w pierwszych wolnych wyborach parlamentarnych ani w kolejnych latach w 1995, 1998 i 2002, za co zaskarżyła państwo łotewskie przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. Jednocześnie jednak w latach 1989–1994 i 1997–1999 zasiadała w radzie miejskiej Rygi. Pozostaje ona liderką partii w Parlamencie Europejskim od 2004 roku i jest przewodniczącą Federacji Partii Rosjan w Unii Europejskiej skupiającej organizację mniejszości rosyjskiej na terenie Unii. 12 maja 2005 roku jako jedyny polityk z krajów bałtyckich głosowała przeciw rezolucji Parlamentu Europejskiego potępiającej ich aneksje przez ZSRR. Poza tym w wojnie z Gruzją opowiedziała się po stronie Rosji, a jej ugrupowanie w Saeima powołało grupę parlamentarną na rzecz współpracy z Osetią Południową i Abchazją. PCTVL zdobyło ponownie 13 miejsc w wyborach lokalnych w 2001 roku, a jeden z jej działaczy, Sergiej Dolgopolow, objął stanowisko wiceburmistrza miasta.

Od wyborów lokalnych w roku 2005 sojusz odnotowywał coraz gorsze wyniki, w końcu w roku 2009 PCTVL nie przekroczyło progu wyborczego na poziomie lokalnym, a rok później w wyborach do Saeima partia uzyskała zaledwie 1,43% głosów. Zdanok, kandydatka tego ugrupowania na premiera Łotwy, zapowiedziała, że partia będzie pracować jako organizacja praw człowieka i think-tank³⁷. Jak można wytłumaczyć porażkę PCTVL? Spore różnice ideologiczne ujawniły się podczas uchwalania rezolucji nawołującej do pokojowego protestu przeciw polityce językowej i oświatowej rządu w roku 2000. Partia Zgody Narodowej sprzeciwiała się jej uchwaleniu, a LSP zajęła neutralne stanowisko.

W rezultacie część członków koalicji PCTVL weszło w skład powstałej w 2005 roku koalicji Centrum Zgody, w której szeregach można rozróżnić 5 podmiotów: Partia Zgody Narodowej, Łotewska Partia Socjalistyczna, Nowe Centrum (Jaunas Centrs) Sergieja Dolgopolowa, Partia Socjaldemokratyczna. W wyborach w roku 2006 partia ta zdobyła 18 miejsc, natomiast w 2010 roku wywalczyła 29 mandatów, przez wiele miesięcy cieszyła się największą popularnością zarówno wśród rosyjskojęzycznej jak i łotewskiej społeczności³⁸. Jej program gospodarczy ma rys lewicowy, opowiada się za zwiększeniem wydatków socjalnych na oświatę, pomoc społeczną, wprowadzenie płacy minimalnej oraz walką z bezrobociem. W ramach

³⁷ novosti.eer.ee, www.rus.eer.ee, dostęp 3.10.2010.

³⁸ I. Kažoka, A. Dace, *Latvia: extreme political turbulence*, Centre For European Policy Studies EPIN, February 2009.

integracji mniejszości rosyjskiej ugrupowanie domaga się przyznania praw do głosowania w wyborach samorządowych nie-obywatelom, podwyższenia statusu języka rosyjskiego w administracji i samorządach oraz pomocy finansowej dla rosyjskojęzycznego szkolnictwa. Partia popiera członkostwo Łotwy w Unii Europejskiej.

Ugrupowanie ma swoją reprezentację w 43 samorządach. Wraz z Pierwszą Partią Łotwy/Łotewska Droga (*Latvijas Pirmā partija/Latvijas ceļš*, LPP/LC tworzy koalicję rządzącą w Rydze, a jej lider Nils Uszakow jest pierwszym burmistrzem stolicy pochodzenia rosyjskiego od 1991 roku. W wyborach parlamentarnych 2010 roku, aby zjednać sobie elektorat łotewski, kandydatem tej partii na premiera był Nils Urbanovics, Łotysz.

Główne zarzuty wobec partii odnoszą się do podejrzanych kontaktów z Rosją i przymierzem zawartym z partią władzy Jedna Rosja³⁹. Elity partii nigdy też publicznie nie przyznały, iż przynależność do Związku Radzieckiego stanowiła okupację. Szczególnie polityka historyczna jest punktem spornym między Centrum Zgody a partiami „łotewskimi”.

W dobie kryzysu gospodarczego karta narodowa czy etniczna nie gra większej roli, dlatego też program gospodarczy zdominował kampanię wyborczą w październiku 2010 roku. Podział etniczny i historia wciąż decydują jednak o tworzeniu koalicji rządowej. Partie etniczne nigdy dotąd nie zostały dopuszczone do formowania koalicji, dlatego też nigdy nie były pociągnięte do odpowiedzialności za decyzje polityczne. Jak długo proces naturalizacyjny i reforma szkolnictwa wzbudzać będą kontrowersje, tak długo *cleavage* etniczny będzie stanowił rację bytu tych właśnie partii.

Litwa: regionalna siła partii etnicznej

Już w 1990 roku w Seimas zasiadło 6 posłów z ramienia Związku Polaków na Litwie, inni przedstawiciele mniejszości polskiej kandydowali z ramienia Partii Komunistycznej, komsomołu bądź organizacji kołchozowych. W trakcie głosowania nad deklaracją niepodległości Litwy 11 marca 1990 jedynie trzech polskich posłów opowiedziało się za niezależnością kraju⁴⁰. W wyborach parlamentarnych w 1992 roku mniejszość polska wprowadziła 4 reprezentantów.

Podobnie jak w Estonii, na Litwie jeden raz doszło do regionalnego konfliktu z rządem na tle etnicznym. Po nadaniu językowi litewskiemu statusu języka państwowego w 1989 roku, władze lokalne w południowowschodniej Litwie odrzuciły przyjętą wcześniej ustawę o prawach mniejszości narodowych⁴¹, jednocześnie wyraziły poparcie dla Moskwy oraz prosowieckiej organizacji Jedinstwo. W celu zażegnania narastającego konfliktu rząd litewski przyznał prawo do szkolnictwa w języku ojczystym, a także używania języków mniejszości w urzędach oraz organizacjach państwowych na obszarach zamieszkałych przez znaczną liczbę

³⁹ Integration and Minority Information Centre, <http://www.humanrights.org.lv>

⁴⁰ D. Budryte, *Taming Nationalism?...*, s. 153.

⁴¹ Ibidem, s. 154.

mniejszości narodowych. Mimo to przedstawiciele władz lokalnych we wschodniej Litwie wsparli próbę obalenia Gorbaczowa i przejęcia władzy przez komunistów. Rząd w Wilnie zaostrzył więc kontrolę wschodnich terytoriów i rozwiązał rady regionalne w „polskich rejonach”. Na mocy rezolucji przyjętej we wrześniu 1991 roku wszyscy promoskiewscy przewodniczący rad regionalnych zostali usunięci ze stanowisk⁴². Co więcej, w grudniu tego roku Seimas przyjął nową ustawę o obywatelstwie, która zawierała klauzulę nadającą obywatelstwo tym, którzy żyli na wschodniej Litwie od 9 stycznia 1919 do 15 czerwca 1940 roku (czyli w czasie kiedy wschodnia Litwa zajęta była przez Polskę) oraz ich potomkom, jeżeli nie byli oni obywatelami innego państwa. W ten sposób osoby, które posiadały wówczas obywatelstwo polskie, nie mogły domagać się restytucji utraconego mienia. Decyzje te spotkały się ze zdecydowanym protestem rządu polskiego, Moskwy oraz Związku Polaków, pierwszej organizacji zrzeszającej Polaków na Litwie założonej w 1988 roku. Pod międzynarodowym naciskiem w 1992 odbyły się wybory samorządowe, powtórzone w 1993 roku, w wyniku których władzę lokalną przejął Związek Polaków⁴³. Kolejny ukłon w stronę partii etnicznych polegał na obniżeniu progu wyborczego do 2% (dla pozostałych partii 5%). Związek Polaków uzyskał 2,07% głosów w 1992 roku i 4 mandaty (dwa z listy krajowej i dwa w okręgach jednomandatowych) w pierwszym parlamencie po ogłoszeniu niepodległości Litwy. Postawa Związku Polaków wobec państwa uległa zmianie, stopniowo rozwinęła się współpraca ze strukturami państwowymi.

Gdy w 1994 roku na Litwie przyjęta została ustawa o organizacjach społecznych, Związek Polaków musiał przekształcić się w partię, aby móc brać aktywny udział w życiu politycznym. W październiku powołana została Akcja Wyborcza Polaków na Litwie, w jej szeregach działa 1212 członków, także mniejszości białoruskiej i rosyjskiej. AWPL ma swoje oddziały w rejonach wileńskim, trockim, solecznickim, święciańskim, szyrwinckim oraz w Wilnie.

W litewskim Seimas II kadencji (1996–2000) zasiadało zaledwie dwóch polskich posłów z powodu wprowadzenia klauzuli zaporowej 5% dla podziału mandatów z listy krajowej. Od tamtej pory polscy reprezentanci dostają się do Seimas tylko w okręgach jednomandatowych, w 2000 i 2004 roku dwóch posłów zostało wybranych tą drogą (dwóch innych z ramienia Litewskiej Demokratycznej Partii Pracy i Nowego Związku – Socjoliberałowie), a w wyborach w roku 2008 trzech. Wybory w roku 2012 okazały się przełomowe dla AWPL, która nie tylko uzyskała 8 mandatów, ale weszła także do koalicyjnego rządu.

Partia cieszy się silną pozycją na szczeblu lokalnym. W samorządzie Wilna zasiada 6 polskich posłów, 20 w rejonie solecznickim, 19 w rejonie wileńskim oraz

---

⁴² Ibidem, s. 154 i nast.

⁴³ Wyniki wyborów parlamentarnych i samorządowych dostępne są na stronie internetowej Akcji Wyborczej Polaków na Litwie: <http://www.awpl.lt>, a także A. Ramonaite, *The Development of the Lithuanian Party System: From Stability to Perturbation*, [w:] *Post-Communist EU Member States. Party and Party Systems*, ed. S. Jungerstam-Mulders, Ashgate, Hampshire 2006, s. 69–90.

5 w rejonie trockim i 3 w rejonie święciańskim, co umożliwia samodzielne sprawowanie władzy w rejonach wileńskim i solecznickim. W samym Wilnie AWPL współtworzyła koalicję rządzącą w latach 2007–2009 wraz z Litewską Partią Socjaldemokratyczną i Partią Porządek i Sprawiedliwość. Wicemerem Wilna był w tym czasie Artur Ludkowski.

W roku 2009 AWPL uzyskała swój pierwszy mandat w wyborach do Parlamentu Europejskiego, który przypadł przewodniczącemu tej partii Waldemarowi Tomaszewskiemu. Partia wygrała w czterech okręgach wyborczych na Wileńszczyźnie. Przedstawiciel polskiej mniejszości na Litwie w Parlamencie Europejskim angażuje się w sprawy przyznawania subwencji dla rolników i przestrzegania praw mniejszości narodowych. Tomaszewski należy do grupy Parlamentarnej Konserwatystów⁴⁴.

Na poziomie narodowym partia zajmuje się sprawami szkolnictwa, szczególnie pomocą finansową dla Uniwersytetu Polskiego i wsparciem oraz unowocześnianiem szkół mniejszości etnicznych z budżetu centralnego. Opowiada się także za przywróceniem statusu języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego na maturze.

Znamienne, iż mniejszość rosyjska nie stworzyła żadnej politycznej organizacji. Nawet w Kownie, gdzie jej odsetek wynosił 28,2%, Rosjanie pozostali bierni, wielu opuściło kraj ze względu na wysokie bezrobocie i problemy z językiem.

Partie etniczne a tożsamość obywatelska

Stabilność systemu politycznego opiera się na lojalności mieszkańców państwa, która powstaje przez aktywny udział społeczeństwa z jednej strony i efektywność polityki państwa z drugiej strony⁴⁵. Zarówno udział mniejszości w życiu politycznym krajów, jak też polityka państwa w przewyżnianiu etnicznych podziałów przynoszą wymierne efekty. Na Litwie, Łotwie i w Estonii integracja społeczna odbywa się w społeczeństwie zdefiniowanym przez narody tytularne. Brak etnicznego konfliktu nie oznacza jednak przywiązania do państwa czy też wytworzenia wspólnej tożsamości obywatelskiej.

Tematem spornym, który właściwie doprowadził do aktywizacji społeczności rosyjskojęzycznej na Łotwie, jest niewątpliwie reforma szkolnictwa uwzględniająca wprowadzenie nauczania 60% zajęć w języku łotewskim w szkołach państwowych. Reforma ta wywołała ogólnokrajową serię demonstracji i protestów rosyjskojęzycznej części społeczeństwa i doprowadziła do utworzenia w roku 2004 dwóch organizacji: Zjednoczonego Kongresu Społeczności Rosyjskiej, skupiającego działaczy Partii PCTVL oraz Siedziby obrony rosyjskich szkół (Shtab). Jak zauważa I. Ijabs, potrzeba udziału rosyjskiej społeczności w życiu politycznym Łotwy staje się coraz

---

⁴⁴ Jego profil dostępny jest na stronie: <http://www.europarl.europa.eu/members/public/geoSearch/view.do?country=LT&partNumber=1&language=PL&id=96697>, a także na stronie Głównej Komisji Wyborczej: <http://www.vrk.lt>

⁴⁵ G. Almond, S. Verba, *The civic culture and democratic stability*, Princeton University Press, Princeton 1963.

bardziej widoczna⁴⁶. Obecnie jednak wszelkie formy aktywnej działalności nie bazują na tożsamości obywatelskiej, lecz raczej na sprzecznie wobec polityki państwowej. Właśnie takie akcje wzbudzają podejrzania o braku lojalności wobec państwa.

W Estonii natomiast kwestia statusu języka rosyjskiego nie jest często poruszana, a reforma edukacyjna została przesunięta na czas nieokreślony. Niemniej jednak zamieszki na ulicach Tallina po przeniesieniu pomnika żołnierza sowieckiego z centrum na obrzeża miasta w 2007 roku uwidoczniły wyraźne pęknięcie w społeczeństwie. Według badań opinii publicznej, zaledwie 28% Estończyków uważa, że większe uczestnictwo rosyjskojęzycznej mniejszości w polityce czy gospodarce estońskiej byłoby pozytywne dla dalszego rozwoju kraju, a 26% wykazuje bardzo niski poziom zaufania wobec Rosjan⁴⁷. W Estonii powstała swego rodzaju „estońska wersja wielokulturowości”⁴⁸, składająca się z trzech konceptów: indywidualny wybór, wspólny społeczny rdzeń, estońska kulturowa dominacja. Celem nowej strategii integracyjnej na lata 2008–2013⁴⁹ jest utworzenie równych szans gospodarczych i społecznych oraz efektywny udział w życiu politycznym, a także nauczanie języka estońskiego. Jego niska znajomość ogranicza dostęp do urzędów państwowych⁵⁰. Na Litwie problematyczna jest w dalszym ciągu sprawa pisowni nazwisk polskich i propagowania podejrzeń o „niepewnej lojalności” Polaków w kraju.

Partie polityczne reprezentujące mniejszości rosyjskojęzyczne w krajach bałtyckich nie są partiami etnoregionalnymi w znaczeniu przytoczonym przez DeWinter i Türsan. Na Łotwie i w Estonii, gdzie dążenia secesyjne były najbardziej prawdopodobne, legalistyczny ruch obywatelski oparty na idei ciągłości państwa podzielił społeczność rosyjską i tym samym zmniejszył jej potencjał mobilizacyjny. Lepsze warunki bytu i perspektywy rozwoju gospodarczego zdecydowały o zachowaniu Rosjan, jednocześnie udział organizacji międzynarodowych uwiarygodnił starania krajów bałtyckich.

Partie rosyjskie odgrywają większą rolę na Łotwie. Posługując się pojęciem Sartoriego „partie znaczące”, czyli PCTVL i SC, wpłynęły na mechanizm rywalizacji międzypartyjnej na Łotwie. Szczególnie duże poparcie społeczne dla SC skłoniły mocno podzieloną łotewską prawicą do konsolidacji i stworzenia trzech koalicji wyborczych, aby przeciwdziałać zwycięstwu partii rosyjskiej. Z kolei AWPL na

---

⁴⁶ I. Ijabs, *Russians and Civil Society*, [w:] *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. N. Muižnieks, Latvijas Universitāte, Riga 2006.

⁴⁷ T. Vihalemm, V. Kalmus, *Cultural Differentiation of the Russian Minority*, [w:] *Estonia's Transition to the EU*, eds. M. Lauristin, P. Vihalemm, Routledge, London and New York 2010.

⁴⁸ R. Vetik, *Multicultural Democracy as a New Model of National Integration in Estonia*, [w:] *The Challenge of the Russian Minority*, eds. M. Lauristin, M. Heidmets, Tartu University Press, Tartu 2002.

⁴⁹ *Estonian State Integration Strategy*, Estonian Cooperation Assembly (*Eesti Koostöö Kogu*, EKK) <http://www.kogu.ee/indexphpid11145>.

⁵⁰ K. Kallas, *Political Participation of National Minorities in Decision-Making Process. Cases of Estonia and Latvia*, Institute of Baltic Studies, <http://www.ibs.ee/en/publications/6-public/37-sotsiaalne-sidusus> February 2008.

Litwie stała się także integralną częścią spektrum politycznego i przykładem dobrze funkcjonującej organizacji politycznej. Zdolność partii estońskich do przyciągnięcia elektoratu mniejszości, a także efektywność gospodarcza państwa przyczyniły się do zaniku znaczenia partii etnicznych w Estonii. Niemniej jednak etniczność nie znikła z agendy politycznej partii krajów bałtyckich i zapewne sytuacja tworzenia państwa narodowego w społeczeństwach wieloetnicznych przy uproszczeniu procedur naturalizacyjnych nie ulegnie zmianie w najbliższym czasie. Nie należy więc spodziewać się powstania formy rządów opartej na podziale władzy między różne segmenty społeczne w formie *consociational democracy* Lijpharta.

Bibliografia

- Almond G., Verba S., *The civic culture and democratic stability*, Princeton University Press, Princeton 1963.
- Bernier J., *Nationalism in Transition: Nationalising Impulses and International Counterweights in Latvia and Estonia*, [w:] *Minority, nationalism and changing international order*, eds. M. Keating, J. McGarry, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Budryte D., *Taming nationalism? Political community building in the post-soviet Baltic States*, Aldershot, Ashgate 2005.
- Strategia Integracji Społeczeństwa Estońskiego 2008–2013, Estonian Cooperation Assembly (*Eesti Koostöö Kogu*, EKK), <http://www.kogu.ee/indexphpid11145>.
- Golubeva M., Kazoka I., Rozukalne A., *Shrinking Citizenship: Analytical Report on the Monitoring of Printed Media, Parliamentary Debates and Legislative Initiative concerning Civic Participation in Latvia*, Providus: Centre For Public Policy, 2007, <http://www.providus.lv/public/26598.html>
- Ijabs I., *Russians and Civil Society*, [w:] *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. N. Muižnieks, Latvijas Universitāte, Riga 2006.
- Integration and Minority Information Centre, <http://www.humanrights.org.lv>
- Järve P., *Estonian citizenship: Between ethnic preferences and democratic obligations*, [w:] *Citizenship Policies in the New Europe*, eds. R. Bauböck, B. Perching, W. Sievers, Amsterdam University Press, Amsterdam 2007.
- Jubulis M., *Nationalism and democratic transition*, University Press of America, Lanham 2001.
- Kallas K., *Political Participation of National Minorities in Decision-Making Process. Cases of Estonia and Latvia*, Institute of Baltic Studies, <http://www.ibs.ee/en/publications/6-public/37-sotsiaalne-sidusus>, February 2008.
- Kazoka I., Akule D., *Latvia: extreme political turbulence*, Centre For European Policy Studies EPIN 3, 9, February 2009.
- Kelley J., *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*, Princeton University Press, Princeton 2004.
- Kruma K., *Lithuanian nationality: Trump card to independence and its current challenges*, [w:] *Citizenship Policies in the New Europe*, eds. R. Bauböck, B. Perching, W. Sievers, Amsterdam University Press, Amsterdam 2007.

- Kruma K., *Checks and balances in Latvian nationality policies: National agendas and international frameworks*, [w:] *Citizenship Policies in the New Europe*, eds. R. Bauböck, B. Perching, W. Sievers, Amsterdam University Press, Amsterdam 2007.
- Kubinić W., *System partyjny Estonii*, [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010.
- Kubinić W., *System partyjny Łotwy*, [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010.
- Linz J., Stepan A., *Problems of democratic Transition and Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, London 1996.
- Muižnieks N., *Government Policy and the Russian Minority*, [w:] *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. N. Muižnieks, Latvijas Universitāte, Riga 2006.
- Nation-building in the Post-Soviet Borderlands. The Politics of National Identities*, ed. G. Smith, Cambridge University Press, Cambridge 1998.
- Papla M., *System partyjny Litwy*, [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010.
- Pettai V. and Hallik K., *Understanding process of ethnic control: segmentation, dependency and co-optation in post-communist Estonia*, "Nations and Nationalism" 2002, vol. 8, no 4.
- Pettai V., *Definitions and Discourse: Applying Kymlicka's Models to Estonia and Latvia*, [w:] *Can liberal pluralism be exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, eds. W. Kymlicka, M. Opalski, Oxford University Press, Oxford 2002.
- Pettai V., *Estonia and Latvia: International Influences on Citizenship and Minority Integration*, [w:] *International Influences on Democratic Transition in Central and Eastern Europe*, eds. A. Pravda, J. Zielonka, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Pettai V., *Emerging ethnic democracy in Estonia and Latvia*, [w:] *Managing Diversity in Plural Democracies: Minorities, Migration and Nation-building in Post-communist Europe*, red. M. Opalski, Nepean, Ontario: Forum Eastern Europe, 1997.
- Pettai V., *Understanding politics in Estonia. The limits of tutelary transition*, [w:] *Pathways: A Study of Six Post- Communist Countries*, ed. L. Johannsen, K. Hilmer Pedersen, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2009.
- Ramonaite A., *The Development of the Lithuanian Party System: From Stability to Perturbation*, [w:] *Post-Communist EU Member States. Party and Party Systems*, ed. S. Jungerstam-Mulders, Ashgate, Hampshire 2006.
- Rose R., *Conflict or compromise in the Baltic States? What do the peoples there think?* Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde 1994.
- Steen A., *Accessioning Liberal Compliance? Baltic Elites and Ethnic Politics under international Conditions*, "International Journal on Minority and Group Rights" 2006, vol. 13.
- The Baltic Revolution*, ed. A. Lieven, Yale University Press, New Haven and New York 1993.
- Vetik R., *Multicultural Democracy as a New Model of National Integration in Estonia*, [w:] *The Challenge of the Russian Minority*, eds. M. Lauristin, M. Heidmets, Tartu University Press, Tartu 2002.

Vihalemm T., Kalmus V., *Cultural Differentiation of the Russian Minority*, [w:] *Estonia's Transition to the EU*, eds. M. Lauristin, P. Vihalemm, Routledge, London and New York 2010.

Zaagman R., *Conflict Prevention in the Baltic States: The OSCE High Commissioner on National Minorities in Estonia, Latvia and Lithuania*, ECMI Monographs, 1: European Centre for Minority Issues, Flensburg 1999.

Zieliński J., *Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii*, Warszawa 2004.

Lithuania, Latvia, Estonia

Abstract

The article compares ethnic parties in Lithuania, Latvia, and Estonia. The author reconstructs the context in which ethnic parties were established, development of the organizations as well as their ideological profile. The second part of the article is devoted to the role that the parties played in the processes of inter-party competition, especially on the national level. Due to the fact that the parties in Latvia and Lithuania managed to obtain seats in the European Parliament, the article emphasizes their role in programming the interests of national minorities in Europe.

Key words: Lithuania, Latvia, Estonia, ethnoregionalism, ethnic parties, national minorities